

Toplumsal Değişim Temelinde Engelliliğin Sinemadaki Temsili: “Kambur” ve “Mucize 2: Aşk” Filmleri Örneği

Özlem ŞAKAR¹

Öz

Toplumsal değişim; toplumsal hayat içerisinde sosyo-ekonomik-kültürel-politik yapıda meydana gelen değişimlerdir. Toplumda yaşanan değişimlerden tüm bireyler olumlu ya da olumsuz yönde etkilendiği gibi toplumsal yapının sanatsal aktarım biçimi olan sinemalarda bu değişimden etkilenmektedir. O halde sinemanın toplumun içinde bulunduğu koşullara göre biçimlendiğini söylemek mümkündür. Toplumda diğer bireylerle birlikte kendini gerçekleştirmeye çalışan engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlar sinema filmlerinde canlandırılan karakterlere de yansıtılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı toplumsal değişim temelinde farklı dönemlerde çekilen filmlerde engelli bireylerin nasıl temsil edildiğini incelemek, geçmiş dönemdeki ve günümüzdeki engellilik algısını karşılaştırıp ortaya koymaktır. Bu araştırma nitel araştırma yöntemiyle şekillendirilmiştir. Amaçlı örnekleme türüne bağlı kalınarak “Mucize 2: Aşk” ve “Kambur” filmleri örneklem grubuna dahil edilmiştir. Araştırmanın verilerine doküman incelemesi türlerinden biri olan filmler analiz edilerek ulaşılmıştır. Analiz sürecinde nitel içerik analizi tekniği göz önünde bulundurulmuştur. Kambur filminin genelinde engellilik olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmaya sebep olan bir durum olarak gösterilmesine rağmen Mucize 2: Aşk filminin genelinde engellilik olumsuz olarak tasavvur edilmemiştir. Aksine engelli bireyin toplumsal hayata dahil olması gereken kişi olarak gösterildiği saptanmıştır. Analizden sonra biyo-psiko-sosyal bir varlık olan insanı odağına alan sosyal hizmetin bütüncül bakış açısıyla çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal değişim, Türk sineması, Engelli bireyler, Temsil, Sosyal hizmet

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, sakarozlem431@gmail.com, 0009-0009-0431-035X

Representation of Disability in Cinema on the Basis of Social Change: The Case of “Kambur” and “Mucize 2: Aşk” Films

Özlem ŞAKAR¹

Abstract

Social change is the changes that occur in the socio-economic-cultural-political structure in social life. As all individuals are affected positively or negatively by the changes in society, cinemas, which are the form of artistic transmission of social structure, are also affected by this change. In that case, it is possible to say that cinema is shaped according to the conditions in which the society exists. Attitudes and behaviors towards disabled individuals who try to realize themselves together with other individuals in the society are also reflected on the characters portrayed in cinema films. In this direction, the aim of the research is to examine how disabled individuals are represented in films shot in different periods on the basis of social change, and to compare and reveal the perception of disability in the past and today. This research is shaped by qualitative research method. The films “Miracle 2: Love” and “Hunchback” were included in the sample group by adhering to the purposive sampling type. The data of the study were obtained by analyzing the films, which is one of the types of document analysis. Qualitative content analysis technique was taken into consideration in the analysis process. Although disability is shown as a situation that causes exposure to negative attitudes and behaviors throughout the film Hunchback, disability is not portrayed negatively throughout the film Miracle 2: Love. On the contrary, it was determined that the disabled person was shown as a person who should be included in social life. After the analysis, solution suggestions were developed from the holistic perspective of social work, which focuses on human being as a bio-psycho-psycho-social being.

Keywords

Social change, Turkish cinema, Disabled people, Representation, Social work

1 Graduate Student, Yalova University Institute of Postgraduate Education, Department of Social Work, sakarozlem431@gmail.com, 0009-0009-0431-035X

Giriş

“Toplumsal değişme; toplumun yapısındaki değişmedir. Toplumun yapısı toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme; ilişkilerin değişmesidir. Başka deyişle bu ilişkileri belirleyen, kurumların değişmesidir” (Kongar, 1993’den akt., Şener, 2017, s. 178). Yani toplumsal değişme terimi toplumsal hayat içerisinde sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapıda meydana gelen değişimlerdir. Toplumsal değişme kavramını sosyal değişme kavramı ile ifade eden Şener’e (2017) göre “sosyal değişme, herhangi bir toplumun dinamik fonksiyonlarından biridir. Toplum bazen ileriye, bazen de geriye doğru bir değişim içerisine girer” (s. 188). Engellilik kavramının tanımı hakkında ise (Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’nin [BM EHİS], 2018) giriş kısmının (e) bendinde engelliliğin gelişen bir kavram olduğuna dikkat çekilmesi ve yeti yitimi olan kişilerin engellilik durumunun, toplumsal hayat içerisine diğer kişilerle birlikte eşit şekilde dahil olmasını engelleyen tutumlar ve davranışlardan ve çevreden

kaynaklı fiziksel engellerden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Sözleşmedeki gibi engellilik kavramının çok boyutlu olarak ele alınıp tanımlanması gerektiğini belirten Kahraman-Güloğlu (2022) da bu kavram içerisinde “yeti yitimi, çevresel ve sosyal bariyerler ve olumsuz tutumlar, ayrımcılık ve fırsat eşitliği” (s. 308) gibi kavramlara yer verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine ona göre (2022) “engellilik hem bireysel hem de toplumsal boyutlara sahip bir ayrımcılık temelidir.

...engelliliğin bireysel boyutu ‘yeti yitimi’ kavramıyla, toplumsal boyutu bizzatı yine ‘engellilik’ kavramıyla ifade edilmektedir” (s. 308).

Toplumsal değişim ve engellilik kavramları ele alındıktan sonra toplumsal değişim temelinde engellilik değerlendirilecek olursa “engellilik farklı biçimlerde farklı kültürlerde üretilmiştir” (Oliver, 1996’dan akt., Burcu, 2020, s. 126). Toplumsal değişim sürecinde farklı toplumlarda engelliliğe yönelik yaklaşımlar da değişiklik göstermektedir. Engelliliğe yönelik toplumsal değişim sürecine engellilik modelleri üzerinden dikkat çekmek

önem teşkil etmektedir. Bu modellerden ahlaki modelde engellilik; günah ve ceza ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca bu model engelliliği kişisel trajedi olarak görmektedir (Rimmerman, 2013, s. 24). 1800’lü yıllar itibarıyla yaşanan gelişmeler sonucunda ahlaki modelin yerini tıbbi modelin aldığını belirten Attepe-Özden (2020) tıp bilimindeki gelişmeleri “tıbbi teknolojiye ilerlemeler, insan hakları hareketinin gelişimi” olarak sıralamıştır (s. 34). Tıbbi modelde engellilik; bireydeki yetersizlik, eksiklik ve patolojik bir durum olarak görüldüğü için engelli birey hasta olarak resmedilmiş, toplum içinde işlevsel olamayacakları belirtilmiştir. Topluma uyum sağlayabilmeleri için tedavi edilmeleri gerekli görülmüştür. Tıbbi model engelli bireylerin tıbbi araç ve gereçlere olan bağımlılığını artırmaktadır (Nazlı, 2012, ss. 21-22). Bu model “...engelli bireylerin toplumsal katılımı konusunda eksik olarak bilinmektedir” (Attepe-Özden, 2020, s. 35) “Tıbbi modelin eksikliklerine yanıt olarak ortaya çıkan” (Rimmerman, 2013, s. 28) sosyal modele göre ise engellilik; toplumun oluşturduğu bariyerler sonucu oluşmaktadır. Bundan dolayı engelli bireylerin

toplumsal hayat içerisinde varlığını sürdürmesinde bariyer teşkil eden olumsuz “...sosyal, kültürel ekonomik ve çevresel faktörlerin...” (Nazlı, 2012, s. 23) değiştirilerek engelli bireyleri de kapsayıcı toplumun oluşturulması oldukça elzemdir. İnsan hakları modeli ile birlikte engellilik; hak ve hukuk üzerinden tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle bu model engelli bireyleri hakları olan bireyler olarak görmektedir. Bu modelin ortaya çıkışı ile birlikte engelli bireylerin hak temelli mücadelesi artmıştır (Degener, 2016, s. 1). Degener’e (2016) göre insan hakları modeli “... engelliliğin sosyal modelinin geliştirilmiş şekli ve BM EHİS’in uygulaması yönünde bir araçtır” (s. 3).

Ünal (2018) toplumsal değişim süreci içerisinde engelliliğe yönelik algının değiştiğini belirterek bu değişim sürecinin genel olarak “Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişle Birlikte Değişen Beden Algısı”, “Ekonomik Yapıdaki Değişim”, “Toplumsal Yapıdaki Değişim” olarak sınıflandırılacağını ifade etmiştir. Geleneksel toplumdan modern topluma geçişte değişen beden algısı sürecini etkileyen faktörlerin “bireycilik, ras-

yonelleşme, hümanizm ve sekülerleşme” olarak öne çıktığını vurgulamıştır. Bu faktörlerin her birinin birbiriyle etkileşim halinde olduğunu belirtmiştir (ss. 1329-1330). Bireyin kendi bedenine ve diğer bireylerin de onun bedenine yönelik olumlu veya olumsuz tutum ve davranışları kişinin beden algısını oluşturmaktadır. Farklı toplumlarda ve kültürlerde bedene olumlu anlamlar ile birlikte olumsuz anlamlar da atfedilmiştir. Beden, kültürler ve toplumlar tarafından yeniden inşa edilmiştir ve toplumların yaşadıkları dönemlerde zihniyet değişimi, ekonomik yapıda meydana gelen değişim, kapitalizm süreci ile birlikte değişen çalışma anlayışı ile bedene yüklenen anlamlarda sürekli değişim göstermiştir. Süreç içerisinde ayrımcı ve damgalayıcı tutum ve davranışlar engelli bedeni değersizleştirmiştir. Ama engelli bireyin bedeni dahi olsa topluma dahil edilmelidir (Eke, 2013, s. 174; Ünal, 2018, ss. 1332-1333). Modernleşme ile birlikte günümüz toplumları tüketim toplumu haline almıştır. “Günümüz tüketim kültürü bağlamında bedene atfedilen imajlar, bedeni nesnelleştirmektedir. Birtakım kurgusal, kitlesel ve medyasal atıflar,

bedenin bambaşka algılara bürünmesine sebep olmaktadır” (Şensoy, 2013, s. 1).

Bu araştırmada farklı toplumlarda ve kültürlerde çekilen filmler içerisinde engelli bireylerin bedenleri üzerinden nasıl temsil kalıplarına yerleştirildikleri ortaya koyulmuştur.

Türk Sineması’nda Engelliliğin Temsili

Tınaz’a (2017) göre “Temsil kavramı, sanat alanında da karşımıza çıkmakta, gerçekte var olan bir nesne, kişi veya durumun sanat eserinde temsil edilmesi anlamına gelmektedir” (s. 46). Hall (1997) da temsil kavramını “Bir şeyi betimleme ya da tasvir etme, hayal gücü yoluyla zihne getirme, zihinde ya da duyularda onun benzerine yönelik bir resim meydana getirme” ve “Sembolleştirme, yerine geçme, örneği olma” (s. 16) şeklinde ele alıp tanımlamıştır.

Araştırma kapsamında izlenen iki filmde ortaya koyulan ve diğer çalışmalarda tespit edilen engellilik temsilleri göz önünde bulundurularak yaygın olarak kullanılan temsil kalıplarına yer verilmiştir. Bu temsil kalıpları şu şekildedir:

Acınası ve zavallı kişi temsili. Paftalı’ya (2013) göre “Engelli karakterin izleyici de merhamet duygusu uyandırmak için kötü durumda gösterilmesi bu temsil kalıbının temel özelliğidir” (s. 34). Gezgin ve Yılmaz (2022) araştırmaları kapsamında inceledikleri Yazı Tura ve Babam filmlerinde tespit ettikleri, engelli bireylere yönelik üzüntüyü dile getirmek (s. 94) ve “... çevreden gelen acıyan söylemler...” (s. 96). Engelli bireylerin “...öz bakım becerilerindeki eksiklik ve ...kısıtlı, yalıtılmış bir ortamda, başkalarına bağlı bir yaşam sürmesi...” (s. 97) gibi durumların acınası ve zavallı kişi temsili ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Yük olarak görülen kişi temsili. Gezgin ve Yılmaz (2022, ss. 93, 96-97) engelli bireylerin yakın çevresi tarafından bakımının üstlenilmesi hem engelli bireyin hem de bakımı üstlenen kişinin sosyal bir çevre oluşturamaması gibi durumların ve engelli bireyle uğraşmanın zahmetli olduğuna işaret eden söylemlerin yük olarak gö-

rülen kişi temsili ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Gülünecek kişi temsili. Bu temsil kalıbında engelli bireylerin engel durumlarından dolayı dalgaya alınması, küçümsenmesi, onlara saygı gösterilmemesi gibi durumlar örnek gösterilebilir.

Savunmasız ve şiddete uğrayan kişi temsili. Engelli bireylerin filmlerde savunmasız olarak gösterilmesi onları fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddete maruz kalan kişi temsiline yerleştirmektedir.

Trajik kurban olarak görülen kişi temsili. Gezgin ve Yılmaz (2022) “Kaybetmiş, onun da sınavı buymuş, kader işte” (s. 93) gibi söylemlerin trajik kurban temsili ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Kadın-erkek kimliği görünmez olan kişi temsili. Engelli bireylerin kadın ve erkek kimliklerinin görünür olmayıp engelli olarak görülmeleri onları kadın-erkek kimliği görünmez olan kişi temsiline yerleştirmektedir. Engelli bireylerin sevimleyecekleri, evlenemeyecekleri, iyi bir eş ve çocuk

sahibi olamayacakları gibi olumsuz algılar onların toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmede görünmez kınmalarına sebep olmaktadır. Özellikle engelli kadınların fiziksel çekicilik konusunda diğer kadınlar gibi görülmemesi engelli erkeklerin ise eşine ve çocuklarına sahip çıkamayan çaresiz ve işe yaramaz bir kişi (Burcu, 2020) olarak tasavvur edilmesi gibi durumlar bu temsil kalıbı ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca filmlerde engelli bireylerin aile üyeleri tarafından yapılan “kadınlık ve erkeklik kimliklerini yerine getirmeleri konusunda diğer bireylerden farkının olmadığı” gibi söylemlere de rastlanılmaktadır.

İntiharı arayan engelli temsili. Kendisini ve hayatını yaşanabilecek kadar değerli olarak görmeyen engelli bireyler intiharı arayan engelli temsiline yerleşmektedir (Gezgin ve Yılmaz, 2022, s. 88).

Toplumsal hayata tam olarak dahil olamayan kişi temsili. Engelli bireylerin toplumsal hayat içerisine diğer bireyler gibi tam ve etkin bir şekilde katılamamasına dikkat çeken temsil kalıbıdır. Engelli bireylerin istihdam

hayatına dahil edilmede ve eğitim hayatının fırsatlarından yararlanmada sorunlar yaşamaları, aile ve evlilik hayatında rol ve sorumluluk almada engellerle karşılaşmaları onları toplumsal hayata tam olarak dahil edilmeyen kişi temsiline yerleştirmektedir (Paftalı, 2013, s. 49).

Engelliliğe yönelik filmlerde engelli bireylerin genelde negatif imajlar ile temsil edildiği anlaşılmaktadır. Sinema içerisinde engelli bireylerin sadece güçlükleri üzerinden değil de ayrıca sosyal hizmet mesleğinin vurguladığı gibi güçlü yönleri ile temsil edilmesi oldukça önemlidir.

Sinema ve Sosyal Hizmet Arasındaki İlişki

Biyo-psiko-sosyal bir varlık olan engelli ve engelli olmayan tüm insanları odağına alan sosyal hizmet mesleği ile sinema karşılıklı etkileşim halindedir. Tazeoğlu-Erol’a (2016) göre “Sinemanın sosyal hizmetle ilişkisi sinemaya sosyal sorunların girmesiyle daha da belirgin bir hale gelmiştir” (s. 120). Yine ona göre (2016) toplumsal hayat içerisinde var olan sosyal sorunların (yoksulluk, işsizlik, suç, madde

bağımlılığı vb.) gerçek olarak filmlerde sunulması ile birlikte (s. 135) “... filmlerin sosyal hizmet alanında bir eğitim aracı olarak...” (s. 199) kullanılması yönünden oldukça önemli işlevleri bulunmaktadır: “Bilgi verme” (s. 135). “Yaratıcı düşünme” (s. 136). “Sorunun analizini kolaylaştırmak ve ilişkiler kurma” (s. 136). “Baş etme alternatifleri sunma” (s. 137). “Empati becerisini geliştirme” (s. 138). “Sosyal politikaları etkilemek” (s. 138). Aslında tüm bu işlevler bir bilim ve meslek olarak sosyal hizmetin uygulanmasında sosyal hizmet uzmanlarına ve sosyal hizmet bölümünü okuyan öğrencilere sağladığı kolaylıklardır.

Bu araştırma toplumun içinde bulunduğu koşullara göre biçimlenen engelliliğe yönelik sinema filmlerinde çoğunlukla olumsuz temsil kalıpları ile resmedilen engelli bireylere yönelik geçmiş dönemdeki ve günümüzdeki engellilik algısının nasıl olduğu problemi üzerine kurulmuştur. Toplumsal değişim temelinde farklı dönemlerde çekilen Türk sineması filmleri içinde yer alan filmlerde engelli bireylerin nasıl temsil edildiğini incelemeyi, geçmiş dönemdeki ve günümüzdeki

engellilik algısını karşılaştırıp ortaya koymayı ve ayrıca engelli bir kadına ve engelli bir erkeğe yöneltilen tutum ve davranışlar arasında farklılıklar olup olmadığını da keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için giriş kısmında toplumsal değişim ve engellilik kavramlarına yer verilmiştir. Toplumsal değişim temelinde engellilik ve engelliliğin sinemada nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Sinema ve sosyal hizmet arasındaki ilişki ele alınmıştır. Yöntem kısmında araştırmanın planlama aşamaları açıklanmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında ise araştırma genel olarak değerlendirilip yapılması gereken çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile şekillendirilmiştir. “Nitel araştırma, insanların sosyal dünyayı nasıl anladıklarını, deneyimlediklerini, yorumladıklarını ve ürettiklerini keşfetmeyi amaçlayan araştırma yapmaya yönelik bir dizi tutum ve stratejiyi belirten çatı terimdir” (Sandelowski, 2004, s. 893’den akt., Babbie, 2007, s. 1).

Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi

Araştırmanın örneklemini filmler oluşturmaktadır. Araştırmada olasılıklı olmayan örneklem yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme ile filmler belirlenmiştir. Araştırmacı amaçlı örneklemede araştırma evreninin içinden en faydalı olan ve en iyi temsili gösteren örnekleme seçer (Babbie, 2007, s. 187). Filmler belirlenirken aynı zamanda araştırmacı tarafından hazırlanan ölçütler de göz önünde bulundurulduğu için araştırmanın örnekleme amaçlı örnekleme türünden biri olan ölçüt örnekleme uygun görülmüştür. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre "Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçüt karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır" (s. 122). Araştırmacının belirlediği ölçütler şu şekildedir:

- o Filmlerde engelli bireyi temsil eden karakterlerin erkek engelli ve kadın engelli olması,
- o Filmlerin Yeşilçam Sineması ve 2000 yılı sonrası Türk Sineması dönemi içinde yer alan filmler olması.

Araştırma kapsamında Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı 1973 yılında gösterime giren "Kambur" filmi ile Mahsun Kırmızıgül'ün yönetmenliğini üstlendiği 2019 yılında seyirci ile buluşan "Mucize 2: Aşk" filmi izlenmiştir. Filmlerde engelli bir bireyi canlandıran karakterler Mucize 2: Aşk filminde Aziz karakteridir. Aziz fiziksel engelli bir erkektir. Kambur filminde ise Azize ve Ali karakteridir. Azize fiziksel engelli ve görme engelli bir kadındır. Ali ise görme engelli bir erkektir.

Araştırma Verilerinin Toplanması

Nitel araştırma yönteminin veri toplama araçlarından biri olan doküman incelemesiyle araştırmanın verilerine ulaşılmıştır. Bu araştırmanın doküman incelemesi türleri toplumsal değişim, engellilik ve sinema konusu ile bağlantılı makaleler, tezler, kitaplar ve engellilik konulu filmlerdir. Araştırmanın teorik kısmı yazılı kaynaklardan; uygulama kısmı ise görsel materyallerden olan filmler incelenerek oluşturulmuştur.

Araştırma Verilerinin Analiz Edilmesi

Araştırma kapsamında izlenen 2 sinema filmi metin haline getirildikten sonra analiz sürecinde nitel araştırma yönteminin analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Güçlü'ye (2021, s. 201) göre nitel içerik analizi, yazıya geçirilmiş dokümanların içerisinde açıkça belirtilmiş ya da gizli olan anlamların sistematik bir şekilde kavramlara, temalara ve gruplara ayrılarak nesnel olarak analiz edilmesidir. Filmdeki karakterlerin diyalogları ayrıntılı bir şekilde metinlere dönüştürülmüştür. Diyaloglardan oluşturulan metinler sürekli okunarak temalar belirlenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: İncelenen Filmlerin Yapımına Yönelik Tanıtıcı

Film Adı	Yapım Yılı	Yönetmen	Senarist	Yapımcı
Kambur	1973	Atıf Yılmaz	Erdoğan Tüneş Ayşe Şasa	İrfan Ünal
Mucize 2: Aşk	2017	Mahsun Kırmızıgül	Mahsun Kırmızıgül	Murat Tokat

Tablo 2: İncelenen Filmlerde Yer Alan Engelli Karakterlere Yönelik Özellikler

Film Adı	Karakter		Cinsiyet		Engel Türü		Engel Nedeni	
Kambur	Azize	Ali	Kadın	Erkek	Fiziksel Engelli Görme Engelli	Görme Engelli	Doğuştan Sonradan	Sonradan
Mucize 2: Aşk	Aziz		Erkek		Fiziksel Engelli		Doğuştan	

Araştırma kapsamında incelenen filmlerde engelli bireyler, engel durumu öne plana çıkarılarak toplumsal yapılar (aile, istihdam, eğitim vb.) içerisinde temsil edildiği için “Engelli Bireylerin Bedenlerine Yönelik Algular Üzerinden Yaşadıkları Toplumsal Yapı İçerisindeki Temsilleri” ana teması belirlenmiştir. Engelli bireylerin hayatlarını sürdürdükleri toplumlarda bedenlerine yönelik algular farklılık göstermektedir. Bu sebeple ana tema altında ayrıca farklı toplumlarda ve farklı dönemlerde çekilen filmlerden elde edilen veriler “Yeşilçam Sinema Dönemindeki Toplumsal Yapı İçerisinde Engelliliğin Temsili” ve “2000 Yılı Sonrası Türk Sinema Dönemindeki Toplumsal Yapı İçerisinde Engelliliğin Temsili” alt temalarına ayrılarak yorumlanmıştır.

Engelli Bireylerin Bedenlerine Yönelik Algular Üzerinden Yaşadıkları Toplumsal Yapı İçerisindeki Temsilleri

Yeşilçam Sinema Dönemindeki Toplumsal Yapı İçerisinde Engelliliğin Temsili

Azize, 20’li yaşlarda fiziksel engelli, genç bir kadın olarak seyirci karşısına çıkıyor. Azize’nin kambur oluşu onun kasaba halkının olumsuz tutum ve davranışlarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Kasabadaki çocukların Azize’yi görünce çağanoz2 kambur lakabı ile seslenip gülmesi, taş fırlatması onunla alay edildiğinin, negatif imajlarla damgalandığının göstergesidir. Bu olumsuz tutum ve davranışlar Azize’yi daha sinirli ve üzgün biri haline getirmiştir. Çocukların alay etmesine öfkelenen Azize de onlara taş fırlatır, fırlattığı taş bir çocuğun yüzüne gelir. Yüzüne taş gelen çocuğun annesi ile diğer annelerin Azize’yi gördükleri gibi “uğursuz kambur, lanet olası kambur” gibi sözlerle bağırıp kovalamaya başlamasından, yine balıkları satmaya gittiği gün sıradaki diğer erkeklerin “çekil kenara, sıranı bil kambur, bırakın şu zavallı ile uğraşmayı, bu balığa

çıktı mı denizin bereketi kaçıyor” şeklindeki cümlelerine maruz kalmasından onun aşağılandığı ve küçümsendiği de anlaşılmaktadır. Su doldurmak için çeşmeye giden Azize, su sırası bekleyen kadınların küçümseyici bakışları ile karşı karşıya kalmıştır. Babasının ölümünden sorumlu tutulan Azize kasaba halkının “uğursuz kambur, babanın da başını yedin kahpe, sen oynasırken can verdi baban” gibi hakaretlerine maruz kalmıştır. Azize engelli bir kadın olduğu için kasaba halkına kabul edilmemesi onun toplumsal dışlanmaya maruz kaldığını ve ötekileştirildiğini göstermektedir. Kahraman-Güloğlu’na (2017) göre de “...olumsuz tutumlar engelli kadınlara yönelik negatif imajları besleyerek, onların toplumda görünmez olmasına neden olmaktadır” (s. 54). Bu sahnelerde engelli kadın “küçümsenen, zavallı, uğursuz, şiddete uğrayan ve gülünecek kişi” olarak temsil edilmiştir.

Filmin birçok sahnesinde Selim’in Azize’ye psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet uyguladığı anlaşılmaktadır. Azize balık tutmaktan döndüğü bir gün Selim’in rahatsız edici bakışları ile karşı karşıya kalır. Yine Azize çeş-

meye su doldurmaya gittiği başka bir gün Selim diğer kadınların yanında Azize'ye küfür içerikli cümleler kurar. Bu iki sahnede Azize'nin yaşadıkları psikolojik şiddet davranışları arasında bulunmaktadır. Azize barakada tek kaldığı gün Selim'in tacizine maruz kalarak fiziksel ve cinsel şiddet yaşadığı da görülmektedir. Bu sahnelerde Azize savunmasız ve şiddete uğrayan kişi olarak temsil edilmiştir.

Kasabının diğer bireyleri tarafından Azize'nin dışlanmasına çok üzülen babası ona "Ben de ölürsem senin halin nice olur. Hayırlısı ile kısmetin çıksa ben sağken. Neyin var ötekilerden eksik, yüzün ay parçası gibi, kuvvetlisin

2 "Kabukluların ön ayaklılar alt takımından, eti için avlanan, pavuryaya benzer küçük su hayvanı (Carcinus)" (sozluk.gov.tr/).

dört kadının işini görürsün tek başına, bi kambur mu sorun? Herkesin kamburu içinde. Senden daha mı namuslu ötekiler, daha mı iyi yürekli. Çocuksa sen de doğurursun ne eksiğin var. Bi kısmetin çıksa da şu adadan çekip gitsen" der. Aslında Azize'nin babasının

gözünde engelli olmayan kadınlardan hiçbir farkının olmadığı anlaşılmaktadır. Babasının bu söylemleri Azize'yi evlenebilir, çocuk sahibi olabilir, kuvvetli, iyi yürekli ve güzel yüzlü kişi olarak temsil etmektedir.

Azize'e bir gün rüyasını anlatmak için Tasula ablanın yanına gelir. Rüyasını "Ben de bir rüya gördüm çok güzeldi. Hep aynı adamı görüyorum. Masallardaki gibi belli ki Padişahın oğluymuş. Rüya işte. Sanki alıp beni kaçırarak, uzaklara götüreceksin. Kamburum da yok tabi o zaman. Güzel elbiseler giymişim. Rüya işte" şeklinde anlatmıştır. Azize'nin söylemleri üzerine Tasula Abla çocukluğunda köyünde yaşayan kambur kızın yakışıklı kaptan ile olan aşkını anlatmıştır. Azize'nin şaşkınlık içinde söylediği "Yakışıklı kaptan kambura mı?" cümlesinden aslında engelli bir kadının gerçek hayatta sevilemeyeceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Azize'nin gerçek hayatında kendisini çirkin ve eksik hissetmesi, kadın gibi görmemesi, özgüven eksikliği yaşaması sadece rüyalarında kendisini güzel bir kadın olarak görmesi aslında onun olumsuz bir beden algısına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu sahnede Azize hayali olarak güzel olacağını ve sevileceğini hisseden kişi şeklinde temsil edilmiştir.

Azize Ayvalık'a balıkları satmaya gittiği gün sürekli rüyalarına giren beyaz atlı prensi sahnede keman çalarken görmüştür. O vakit karanlıkta duvara yansıyan gölgesini görür ve gözleri dolar. Çünkü Azize kendisini Ali'ye layık görmemektedir. Kendini kötü hisseden Azize üzgün bir şekilde barakasına gelir. Fakat Ali'nin görme engelli bir birey olduğunu bilmiyordu. Ertesi gün Ali'yi görmek ümidiyle yine onun bulunduğu yere gelip Ali'yi beklemiştir. O gün Ali'nin görme engelli olduğunu fark etmiştir. Ali ile tanışmıştır. Bu durumu Tasula Abla'ya "İçime korku düştü önce kamburumu görünce kaçar gider diye, meğer görmüyormuş Tasula Abla, gözleri kör beni görmedi, kamburumu, çirkinliğimi görmedi. Saçlarımı okşadı Tasula Abla" şeklinde heyecanlı söylemleriyle anlatmıştır. Burada Azize çirkin ve özgüvensiz bir kişi olarak temsil edilmiştir. Başka bir gün Azize Tasula Abla'ya "O beni görmese de kadına benzemek, güzel olmak istiyorum Tasula Abla" demiştir. Anlaşıyor ki Azi-

ze, Ali ile tanışınca kendini kadın gibi hissetmeye başlayıp Tasula Abla'nın verdiği güzel elbiseleri giymeye başlamıştır. Diğer kadınlar gibi süslenen Azize'nin kasaba halkının şaşkın bakışları ile karşılaşması durumu onun engelli olmasının kadınlığının önüne geçtiğini göstermektedir. Yani Azize kasaba halkının gözünde kamburdur. Aynı şekilde Azize'nin babasının ona karşı "Seni hep erkek gibi görmeye alışmışım süslenince yakışmış. Ne güzel kızım varmış benim. Allah sana yardım etsin, Allah seni korusun. Seni değiştiren, kadın olduğunu hatırlatan adam kim" diye sorar. Azize de buna karşılık "bana ihtiyacı var, beni çok seviyor, üzülme beni hiçbir zaman görmeyecek baba, kör görmüyor" şeklinde yanıt vermiştir. Burada Azize kadın kimliği görünmez olan kişi ile temsil edilmiştir.

Filmin birçok sahnesinde Azize çoğunlukla olumsuz olarak nitelendirilecek temsillerle resmedilmiştir. Kasaba halkının olumsuz söylemlerinin aksine Ali, Azize'yi güzel bir kadın olarak hissedip kabullenmiştir. Babasının ölümünden sonra kasabada tek kalan Azize, Ali ile birlikte İstanbul'a

gitmiştir. Ali'nin annesi de Azize'yi çok sevmiştir. Ali'ye hiçbir şekilde Azize'nin kambur olduğunu söylememiştir. Özellikle yüzünün güzelliğini, zarif ve incecik bedene sahip olduğunu, bu kadar güzel bir kızı hayatında çok fazla görmediğini vurgulamıştır. Ali annesinin bu söylemleri üzerine kendisinin de artık sevildiğini ifade etmesinden sadece engelli bir kadın tarafından sevilbilecek birisi olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Başka bir sahnede ise Ali'nin keman çaldığı mekânda Azize sarhoş insanların sarkıntılığına maruz kalmıştır. Bunu fark eden Ali adamlara yumruk attığı için adamlardan dayak yemiştir. Engeli yüzünden Azize'yi koruyamadığını düşünen Ali suçluluk hissetmiştir. Bunun üzerine kendisini kadınına sahip çıkamayan çaresiz ve işe yaramaz bir kişi olarak temsil etmiştir. Azize ise engelli bir kadın olduğu için savunmasız, tacize uğrayan kişi temsili ile ön plana çıkarılmıştır. Azize ve Ali engelli olduklarından dolayı bu tür olumsuzluklara maruz kaldıklarını hissetmişlerdir. Aynı şekilde farklı sahnelerde Ali'nin Azize'ye kendisi için "Bir köre dadılıkla mı geçecek

ömrün?", "Senden bir körle evlenmeni nasıl isterim?", "Razı olmuştum kaderime.", "Köre adadın kendini." gibi söylemlerde bulunması Ali'yi bakıma muhtaç, sevmeye ve evlenmeye layık olmayan kişi" temsiline yerleştirmiştir.

Filmin genelinde "engellilik" olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmaya sebep olan bir durum olarak gösterilmiştir. Ancak bu sahneden sonra Azize'ye iyi niyetle yaklaşmıştır. Daha sonraki sahnelerde Azize, Ali'ye gözlerini verdiği için hem görme hem de fiziksel engelli bir birey olarak hayatını sürdürmeye başlamıştır. Azize, Ali'nin hayalindeki güzel Azize olarak kalmak istediği için Ali'yi İstanbul'da bırakıp eskiden yaşadığı kasabaya tekrar dönmüştür. Daha önceden Azize'ye karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergileyen kasaba halkı Azize'nin gözlerini bağışladığını gördükten sonra Azize'ye daha iyi niyetle acınası davranışlar sergilemeye başlamışlardır. Azize'ye önceden iyi davranmayan insanlar artık Azize'ye kendilerini affettirmek için çabalamışlardır. Aslında insanların bu davranışlarından anlaşılıyor ki engelliliğe yüklenen anlam değişmektedir. Kasaba halkı tarafından

Azize acınası bir kişi olarak temsil edilmiştir. Ancak bu sahnede Azize'ye kötü niyetle yaklaşmamışlardır.

Ali'nin annesi Azize'ye bir gün mektup göndermiştir. Azize mektubu okuduktan sonra Ali'nin kasabaya geleceğini öğrenmiştir. Azize, Ali kendisini görür diye çok telaşlanmıştır. Kasaba halkını ve Tasula Abla'yı Ali kasabaya geldiğinde yerini söylememeleri gerektiği konusunda uyarmıştır. Sonunda kasabaya gelen Ali hiçbir şekilde Azize'nin yerini öğrenememiştir. Azize Ali'yi çok sevip ondan ayrıldığı için kalbinde büyük bir acı oluşmuştur. Bu acının verdiği üzüntüyle bir gün sahilde yürümeye başlayan Azize kendisini denizin dalgalarına bırakarak gözden kaybolmuştur. Azize "intiharı arayan engelli" (Gezgin ve Yılmaz, 2022, s. 88) olarak temsil edilmiştir.

2000 Yılı Sonrası Türk Sinema Dönemindeki Toplumsal Yapı İçerisinde Engelliliğin Temsili

Mizgin'in Aziz ile evlendikleri zamanlarda eşine karşı "Allah bana hayatımın sonuna kadar taşıyacağım en ağır yükü vermişti... Bu kadar insanın içinde kusurlarıyla bana da Aziz

düşmüştü. Aziz benim bu dünyadaki imtihanımdı. Günlerce üzuldüm, ağladım, ölümü düşündüm ve kararımı verdim. Aziz'in canını da kendi canım gibi taşıyacağıma yaradanıma söz verdim. Aziz bana Allah'ın emanetiydi..." şeklindeki duygu ve düşünceleri, Aziz'i yük, kusurlu, imtihan ve emanet olarak görülmesi gereken kişi temsiline yerleştirmiştir. Bu temsil engelli bireyin temel ihtiyaçlarını kendisi karşılamayan, bağımlı ve yardıma muhtaç kişi olarak görülmesine neden olmaktadır. Mizgin'in "...o günden sonra kaderime boyun eğip Aziz'i kabullendim..." ifadesinden hem engelli olmanın hem de engelli bir eşe ya da çocuğa sahip olmanın kadere boyun eğilmesi ve kabullenilmesi gereken bir durum olduğuna dikkat çekilerek Aziz'in "trajik kurban" (Gezgin ve Yılmaz, 2022, s. 86) olarak temsil edildiği anlaşılmaktadır.

Mizgin Aziz'i kabul ediyor ancak yaşadıkları toplumdaki diğer insanlar onlarla uğraşınca muallim Mahir, Mizgin ile Aziz'i Kars'dan kendi memleketi olan İzmir'e gönderiyor. Mizgin ve Aziz İzmir'e geldikleri gün muallim Mahir'in yakınları Aziz'i

ilk gördüklerinde fiziksel engelinden dolayı ona şaşkın ve garip bakışlarla bakmışlardır. Bununla birlikte Hasan ve Çiçek ise “Kız bu gerçek olamaz. Allah’ın gücüne gitmesin ama içim parçalandı.” “Adam Notre Dame’ın Kamburuna benziyor.” söylemlerinde bulunarak Aziz’i hayali, acınacak ve çirkin kişi temsiline yerleştirdikleri görülmektedir. Aynı şekilde çevredeki çocuklar da Aziz’i ilk gördüklerinde “Bu kim lan aynı gortlangozlara benziyor.” gibi cümle kurarak Aziz’in çirkin kişi temsilinde görülmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Yine muallim Mahir’in kızı da Aziz’i ilk defa görünce korkup annesinin arkasına saklanmasından Aziz’i korkulması gereken kişi temsiline koymuştur. Cemile de ilerleyen sahnelerde muallim Mahir’e “Bu kız Aziz ile nasıl evlenmiş, aklım almıyor... Allah’ın gücüne gitmesin emme ben böyle birine kızımı asla vermem.” söylemlerinde bulunarak Aziz’i küçümsenen ve zavallı kişi temsili ile konumlandırmıştır. Çiçek’in ve Şükran’ın, Mizgin’e Aziz’den dolayı “Kızım sen böyle birini nasıl koynuna alıyon miden bulanmıyor mu kızım sen enayi misin senin aklın yok mu ömrünün sonunu kadar o şeyle Töv-

be yarabbim nasıl yaşayacan sen. Aziz ile ikinizin durumu Allah’ın adaletine bile sığmaz. ... İnsan dünyaya bir kere geliyor. Kızım âşık olmak senin de hakkın, gençliğine, güzelliğine yazık sana yakışan birini koluna tak ” şeklinde ifadelerde bulunmaları Aziz’in iğrenilmesi gereken, sevlilmeye layık olmayan, evlenilmemesi gereken ve eş olamaz kişi temsilinde görülmesine neden olmuştur.

Muallim Mahir’in yakın çevresindeki bireyler, Aziz’e karşı yukarıda ifade edilen olumsuz tutum ve yargılarının yanlış olduğunu fark ettikten sonra bu tür söylemlerde bir daha bulunmayıp Aziz’i diğer bireyler gibi kabul etmişlerdir. Ancak Akşit’in ailesi ve çevredeki diğer çocuklar Aziz’e karşı olumsuz söylemlerini ve dışlayıcı tutumlarını bir süre devam ettirmişlerdir. Örneğin; özellikle de çocukların Aziz’i görünce gortlangoz Aziz diye bağırmağa başlamaları, onunla dalga geçmeleri, ona saygı göstermemeleri Aziz’in dalgaya alınacak ve saygı gösterilmeye layık olmayan kişi temsilinde resmedildiğini göstermektedir.

Aziz çocuklara iyi davranmasına rağmen onlar Aziz’e karşı olan kötü davranışlarını her geçen gün artırınca Aziz’de artık dayanamadığı için çok üzülüp ağlar. Eve gelince aynadan kendisine bakarak yüzüne tükürür. Daha sonra bir gün uçurumun kenarına gelerek intihar etmeyi düşünür. Sakatım diye bağırmağa başlar. Aziz kendisinden nefret eden, kendisini zavallı ve değersiz olarak gören ve “intiharı arayan engelli” (Gezgin ve Yılmaz, 2022, s. 88) temsiliyle resmedilmiştir. O sırada muallim Mahir’in Aziz’e yönelik “ kusurlu olan sen değilsin ki kusurlu olan hayat, kusurlu olan insanlar, kötüler her yerde var.” şeklindeki söylemlerinden aslında Aziz’i engelli bir birey olarak görmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca onun toplumsal hayata dahil olmasını engelleyen bedenindeki yeti yitimi olmadığına, toplum içinde var olan bariyerlerden kaynaklandığına dikkat çekmiştir (Kahraman-Güloğlu, 2022).

Çiçek’in Mizgin’e “...Aziz’in durumunda olanlar İzmir’de bakım evlerinde kalıyorlar. Hem Aziz’i oraya bırakırsan inan Devlet ona senden daha iyi bakar” gibi söylemlerde bulunması

Aziz’in toplum içerisine dahil edilmeyip kurum bakımına mahkûm edilmesi gereken kişi temsiline yerleştirmiştir. Filmin ilerleyen sahnelerinde de Aziz’in tüm ihtiyaçlarını Mizgin’in karşılaması, onun sorumluluğunu üstlenmesi yük temsilinin devam ettiğini göstermektedir. Kurum bakımına göndermede bulunulmasına rağmen aile içerisinde bakım gerekliliği öne çıkarılmıştır. Aile birliği önemsenmiştir. Gün geçtikçe Mizgin’in ve Aziz’in birbirlerine olan bağları daha da artmıştır. Mizgin’in eşi Aziz’e karşı “seninle ne kadar gurur duysam azdır, sen benim ciğerim, ömrüm, sevdiğim, evimin direği, hayatımın aşkısn”, “Bir şeyi kalpten seversen, ona emek verirsen, o şey güzelleşir, eyleşir. Azizim de böyle eyleşir” şeklindeki söylemlerinden Aziz’e olan sevgisinin kuvvetlendiği ve onun çabasından gurur duyduğu anlaşılmaktadır. Mizgin ile Aziz bir gün birbirleriyle konuşurlarken Aziz, Mizgin’e “Bir gün beni bırakıp gideceksin diye ben çok korktum, uykularım kaçtı ama gitmedin. Bana acıdığın için bırakıp gitmediğini biliyorum. Peki bir erkek olarak beni hiç sevdin mi Mizgin sevdin mi?” şeklinde soru sormuştur. Mizgin ise Aziz’e

“Allah biliyor bir zamanlar sana sadece merhamet ediyordum. Sonra seni tanıdıkça içini gördüm, onu sevdim. Ben de sana âşık oldum. O zamanlar içini şimdi hem içini hem de dışını seviyorum” diye yanıt vermiştir. Bu diyalogdan Aziz’in engelli bir erkek olarak sevimleyeceği düşüncesine kapıldığı anlaşılmaktadır. Mizgin’in söylemlerinden ise Aziz’in ilk zamanlarda acınası kişi temsiline yerleştiği görülmektedir.

Aziz çevresindeki diğer erkeklerin eşlerine güzel davrandığını fark edince Mizgin’e sürprizler yapmaya, ona güzel sözler söylemeye başlamıştır. İlerleyen sürelerde Muallim Mahir Aziz ile Mizgin’e düğün töreni yapmıştır. Gün geçtikçe Ali’nin ve Muallim Mahir’in Aziz’e verdikleri eğitim faydalı olmuştur. Aziz çevresinden öğrendikleri sayesinde daha bilgili olmuştur. Ayrıca Aziz baba olacağına öğrendiği vakit mutluluktan çok duygulanmıştır. Dostları Aziz’i tebrik etmiştir. Mizgin’in doğum yapacağı gün Aziz ve yakınları hastaneye gitmişlerdir. Hastaneye gittiklerinde beklerlerken hemşire gelip bebeğin babası kim diye seslenmiştir. Aziz’i gören hemşirenin

yüzünün gülümsemesi bir an gidiyor, nur topu gibi bir oğlunuz oldu demiştir. O gün Aziz için bir mucize olmuştur. Aziz’in fiziksel engeli düzelmeye başlamış ve baba olunca hayata daha çok sarılmıştır. O günden sonra Aziz her bulduğu kitabı okumaya, iyileşmek için de günden güne daha azimle çalışmıştır. Aziz çalışmanın karşılığını aldıkça daha çok umutla hayatını sürdürmüştür. Yıllar sonra Aziz ile Mizgin’in bir çocukları daha olmuştur.

Filmin ilk sahneleri haricinde diğer sahnelerde Aziz toplumdan izole edilen birey olarak temsil edilmemiştir. Aksine Aziz, toplumsal hayat içerisine dahil edilmesi gereken kişi olarak temsil edilmiştir. Muallim Mahir, Aziz’e umudunu kaybetmeden kendisi ve karısı için daha çok çalışıp ayakta kalması gerektiğini söylemiştir. Aziz bu cümlelerden sonra Ali’nin ve öğretmenin verdiği eğitimlere daha çok hırs ve azimle devam etmiştir. Yakın dostları Aziz’i çalışma hayatına dahil ederek onun sinema biletlerini satmalarını sağlamışlardır. İlerleyen zamanlarda ise Bahattin Abi Adara sinemasını Ali ve Aziz’e devrederek onların sinemayı devam ettirmelerini

istemmiştir. Gün geçtikçe Ali ve Aziz’in sinema hayatındaki başarıları artmıştır. Tüm sevdikleri onu gurur duymuştur.

Aziz denizde boğulan çocuğu kurtardığı için gazetelerde kahraman Aziz olarak yazılması ile birlikte ayrıca sakat olmasına rağmen büyük fedakârlık yaparak herkesin gönlünü kazandı şeklinde ifadelerin bulunması Aziz’i hayat kurtaran, kahraman temsiline yerleştirmiştir. Engelli bireyler için kullanılan özürlü, sakat vb. ibarelerinin aksine daha kuşatıcı bir kavram olan engelli kavramının kullanılması daha doğru olacaktır. Çünkü özürlü ve sakat kavramları engelli kavramına göre kaba ifadelerdir.

Bir gün Aziz evlerine hapsedilmiş engelli çocuklar ile diğer çocukları bir araya toplayarak onları sinemaya getirip film izletmiştir. Film içerisinde diğer engelli bireylerin ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Muallim Mahir’in trafik kazası sonrasında felç geçirerek engelli bir birey olmasından yaşanan hayat içerisinde her insanın engelli adayı olduğu vurgusu bulunmaktadır. Aziz kendisine aile,

çalışma ve toplumsal hayatında destek veren öğretmenine yönelik “... Bana gülümsemen benden tiksintmemen, dostluk elini uzatman, bana sahip çıkman, bir şeyler öğretmen, beni insan içine çıkartıp hayata kazandırmanı ben unutmadım. Yüreğinde insanlık adına her şey taşıyan vicdanlı ve merhametli bir adamın yaşadığım köye gelmesinin tesadüf olmadığını ben biliyorum. Yaşadığım ne varsa ben de ailem de sana borçluyuz. Benim mucizenin adı muallim Mahir. Bunca yaptıklarına karşılık şimdi senin için bir şey yapamıyor olmak çok zoruma gidiyor” şeklinde duygu ve düşüncelerini dile getirmesi üzerine öğretmenin de ona karşı “Aziz üzülme sen insanlara umut oldun...” şeklindeki destekleyici söyleminden Aziz’de “...öz saygı, kendine güven ve dayanışma...” (Barton, 1998, s. 58’den akt., Burcu, 2020, s. 132) duygularının gelişmesi kolaylaşmıştır.

Muallim Mahir Aziz’in kollarında kızının düğünün günü hayata gözlerini yumması ile film sonlanmıştır.

Peki 1973 ve 2017 yıllarında çekilen Kambur filmi ve Mucize 2: Aşk fil-

minin çekildiği sinema döneminin engelli bireylerin bedenlerine yönelik algısı nasıldır?

Toplumların bakış açıları engelliliği “çarpıklık ve kusur” olarak görmektedir. Bu olumsuz bakış açısı engelli bireylerle ilgili “yapamaz, edemez, beceremez” şeklindeki tanımlamaların oluşmasına sebep olarak engelliliği “başarısızlık ve kişisel trajedi” üzerinden temsil etmektedir. Bazı toplumlarda engelli bireyler “zavallı” olarak etiketlenmekte nedeni ise engellilik “...ıslah edilemez /değişmez bir kaderi taşımaktadır” (Ghai, 2002’den akt., Burcu, 2020, s. 134).

Burcu’nun (2007) engelli bireylerin gözünden toplumdaki diğer bireylerin engelli bireyleri nasıl tanımladıklarına yönelik bir araştırmasında engelli olmayan bireylerin engelli bireyleri “dışlanan, güvenilmeyen, acınan, alay edilen/küçümsenen, sözel saldırıda bulunulabilen, fiziksel saldırıda bulunulabilen, merak edilen, suistimal edilen/kandırılan” (s. 203) şeklinde tanımladıkları tespit edilmiştir.

İki farklı toplumlarda ve dönemlerde seyirci ile buluşan filmler arasın-

da yaşanan toplumsal değişimin hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde değişimlerin yaşandığı saptanmıştır. İki filmde de engelli bir bireye yönelik inşa edilen olumsuz temsillerin benzer anlamlandırmalara geldiği tespit edilmiştir. Olumsuz temsillerde çok fazla değişim olmamış ancak engelli bireye yönelik bu tür söylemlerin film boyunca süreklilik gösterip göstermemesi yönünde farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Olumsuz söylemler, Kambur filminde Azize’nin toplum içine dahil edilmesini engellemişken, Mucize 2: Aşk filminde Aziz’in toplum içine dahil edilmesini engellemiştir. Bu durumdan anlaşılıyor ki engelli bireyin engel durumunun içinde yaşanan toplumun bir bireyi olmasını engellememesine rağmen olumsuz söylemler engelli bireyin toplumda kabul görmesini engellemektedir (Goffman, 1968). Kambur filminde Azize’nin görme engelli bir birey olmasına kadar toplum bu tür söylemlerine devam etmiştir. Mucize 2: Aşk filminde ise Aziz’in bedenine yönelik bu tür söylemlere yalnızca filmin ilk sahnelerinde rastlanılmıştır.

Filmdeki insanlar, Azize’ye yönelik duygu ve düşüncelerini onun bedeni üzerinden ortaya koymaktadırlar. Bu doğrultuda Azize’nin bedenine yönelik algısı toplumun anlamlandırmaları ile toplumun Azize’ye yönelik beden algısı ise engel durumu üzerinden oluşturulmuştur. Azize’nin bedenindeki kamburluktan dolayı onun bedeni Burcu’nun (2020) da ifade ettiği gibi “...toplum tarafından ‘istenmeyen, beğenilmeyen, dışarıda bırakılan’dır” (s. 129). Ona göre (2020) engelli bir kadın yalnızca bedenindeki farklılıktan dolayı negatif imajlara maruz kalmakta bu imajların temelinde ise içinde bulunduğu toplum tarafından ifade edilen olumsuz anlamlar bulunmaktadır. Bu olumsuzluklardan dolayı “kişi eğitim ve mesleki fırsatlarına ulaşamayabilir, eş ve arkadaş seçimi kısıtlılıkları yaşayabilir, sosyal yalnızlığa itilebilir, tacizi deneyimleyebilir ve intihar düşüncesini benimseyebilir” (s. 127). Ayrıca bu durum “...aşâğılık hissinin, zayıf bir beden kavramını ve sosyal etkileşimden kaçınma duygularını sürekli kılmaktadır” (Gross ve ark., 2000’den akt., Ünal, 2018, s. 1335).

“Bireyin sosyal pozisyonu ve saygınlık düzeyi sosyal çevresiyle geliştirdiği/geliştirebildiği oranda belirginleşir.” Engelli bireyin de sosyal statü kazanımında ve topluma uyum sağlamasında “iş edinme, evlilik, serbest zaman değerlendirme, meslek edinme ve eğitim fırsatları” gibi birçok faktörden yararlanması belirleyici etkindir (Barton, 1996; Corbet, 1994; Darke, 1994’den akt., Burcu, 2020, s. 138). 1973 yılında gösterime giren Kambur filmi döneminde Azize’nin engel durumu öne çıkarılmış onun aile hayatı, çalışma hayatı ve toplumsal hayata dahil olması üzerinde pek fazla durulmamıştır. Eğitim hayatına yer verilmemiştir. 2019 yılında gösterime giren Mucize 2: Aşk filmi döneminde ise Aziz’in engellilik durumu ile birlikte aile hayatının ve eğitimin önemine, çalışma hayatına ve toplumsal hayata dahil olmanın gerekliliğine göndermede bulunulmuştur.

Toplumsal değişim sürecinde farklı toplumlarda ve dönemlerde oluşturulan engellilik modellerinden engelliliğe yönelik yaklaşımlar da değişiklik gösterdiği için Kambur filminde ahlaki model ile tıbbi modele göndermede

bulunulmuştur. Mucize 2: Aşk filminde ise tıbbi model ile birlikte sosyal modelin de engelliliğe yönelik anlayışına dikkat çekildiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal değişim temelinde farklı dönemlerde çekilen Türk sineması filmleri içinde yer alan “Kambur” ve “Mucize 2: Aşk” isimli filmlerde engelli bireylerin nasıl temsil edildiği keşfedilen bu araştırmada geçmiş dönemdeki ve günümüzdeki engellilik algısı ortaya koyuldu. Böylelikle engelli bir kadına ve engelli bir erkeğe yöneltilen tutum ve davranışlar arasında farklılıklar olup olmadığı da tespit edildi.

Farklı toplumlarda ve dönemlerde yaşanan değişim ile birlikte engelli bireylere yönelik sergilenen tutum ve davranışlar değişim göstermiştir. Toplumsal değişim süreci engelli bireylerin çoğunlukla olumsuz temsillerle tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Araştırma kapsamında incelenen filmlerde engelli bireylerin genel olarak “acıması ve zavallı kişi temsili”, “yük olarak görülen kişi temsili”, “gölünecek kişi temsili”, “savunmasız ve

şiddete uğrayan kişi temsili”, “trajik kurban olarak görülen kişi temsili”, “kadın-erkek kimliği görünmez olan kişi temsili” ve “intiharı arayan engelli temsili” gibi olumsuz temsillere yerleştirildiği saptanmıştır. Bu açıdan farklı toplumda ve dönemde çekilen filmlerin yansıttığı olumsuz temsillerde çok fazla değişim olmamış ancak engelli bireye yönelik bu tür söylemlerin film boyunca süreklilik gösterip göstermemesi yönünde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kambur filminin genelinde engellilik olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmaya sebep olan bir durum olarak gösterilmesine rağmen Mucize 2: Aşk filminin genelinde engellilik olumsuz olarak tasavvur edilmemiştir. Aksine engelli birey toplumsal hayata dahil olması gereken kişi olarak gösterilmiştir.

Toplumsal yapının sanatsal aktarım biçimi olan sinema filmlerinde var olan engellilik anlayışının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, biyo-psiko-sosyal bir varlık olan engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve etkin bir şekilde dahil olması gereken kişi temsili ile tasavvur edilmesini kolaylaştıracaktır. Bu konuda yapılması ge-

reken çalışmalar ile ilgili öneriler şu şekildedir:

o Engelliliğe yönelik filmlerde engelli bireyler genelde negatif imajlar ile temsil edilmektedir. Film içerisinde engelli bireylerin sadece güçlükleri ön plana çıkarılmamalı ayrıca onların güçlü yönleri üzerinde de durulmalıdır.

o Filmler de öncelikle filmin çekildiği toplumun engelliliğe bakış açısı ve toplumda engelliliğe yönelik yapılan uygulamalar analiz edilmelidir. Örneğin; Toplumun engelli bireylere yönelik bakış açısı bir anket yapılarak ortaya koyulabilir. Daha sonra toplumda engelli bireylere yönelik eğitim, istihdam, aile, evlilik vb. birçok alanda yapılan çalışmalar gözden geçirilebilir. Bu analizlerden sonra film senaryosu yazılırken toplumun bakış açısı ve uygulamaları film içerisine yansıtılmalıdır. Bununla birlikte toplum içerisinde engelli bireylere yönelik farkındalık da geliştirilmiş olur. Film sayesinde toplumsal yapılar içerisindeki olumsuzluklar üzerinde iyileştirmeler yapılabilecektir. Böylelikle her film yazıldığı toplumu, kültürü ve

dönemi yansıtacağı için zamanla engelliliğe yönelik yaşanan değişimlerin görülmesi de kolaylaşacaktır.

o Engelliliğe yönelik yeni film anlayışı oluşturulmalıdır. Bu film anlayışında engelli bireyler ön plana çıkarılmalıdır. Engelli olmayan bireyin film içerisinde engelli bireyi temsil etmesinin aksine gerçekten engelli olan bireylerin oyunculuk yapması, ayrıca yönetmen olması gerekmektedir. Film sahnelerinde oynayan engelli oyuncu sayısı artırılmalıdır. Engelli olmayan bireylerin bakış açılarıyla şekillenen engelliliğe yönelik film anlayışından engelli bireylerin kendi bakış açıları ile oluşturulan engelliliğe yönelik yeni film anlayışına doğru değişimlerin olması oldukça önemlidir.

o Filmlerde engelliliğin ahlaki ve tıbbi modellerinin vurgulanmasından ziyade engelliliğin sosyal modeline ve insan hakları modeline dikkat çekilmelidir.

o Sosyal hizmetin temel alanlarından birisi olan engellilik ve sinema başlıklı bir ders sosyal hizmet alanındaki dersler içerisine eklenmelidir.

o Filme ait tüm ekibe engelliliğe yönelik eğitim verilmeli ve yapılacak olan film üzerinde farkındalıkları artırılmalıdır.

Kaynakça

Attepe-Özden, S. (2020). Engellilik alanında sosyal hizmet kuram ve uygulamaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Burcu, E. (2020). Engellilik sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Burcu, E. (2007). Türkiye’de özürlü birey olma: Temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Babbie, E. (2007). The practice of social research. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning. Retrieved from <https://lms.su.edu.pk/download?filename=1606931759-earl-babbie-the-practice-of-social-research-cengage-learning-2014.pdf&lesson=47529>

Degener, T. (2016). A human rights model of disability. Routledge handbook of disability law and hu-

man rights. Retrieved from <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315612881.ch3>

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (BM EHİS). (2018, 3 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 5825). Erişim adresi: <https://www.engelsizbilisim.org/bm-engelli-haklari-sozlesmesi/>

Eke, N. P. (2013). Bedene müdahalenin bir yolu olarak moda ve medyada sunulan beden algısı (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Goffman, E. (1968). Stigma: Notes on the management of spoiled identity, Englewood cliffs, New Jersey: Prentice Hall. Retrieved from https://books.google.com.tr/books/about/Stigma.html?id=zuMFXuTMAqAC&redir_esc=y

Güçlü, İ. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik-yakla-

şım-uygulama (2. Bs.). Ankara: Nika Yayınevi.

Gezgin, T. & Yılmaz, C. (2022). Türk sinemasında engellilik temsili üzerine bir değerlendirme. Sosyoloji Notları Dergisi, 6(2), 78-99.

Hall, S. (1997). Representation: Cultural representation and signifying practices. London: The Open University. Retrieved from <https://psycnet.apa.org/record/1997-36930-000>

Kahraman Güloğlu, F. (2017). Keşimsel yaklaşımla engellilik ve toplumsal cinsiyet (Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye karşılaştırması) (Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Kahraman-Güloğlu, F. (2022). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye’deki Durum. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 33(1), 291-315.

Nazlı, A. (2012). “Öteki beden”: Bir ötekilik biçimi olarak engelli beden ve

engellilik. Sosyoloji Dergisi, 27, 17-32.

Paftalı, E. (2013). Yakın dönem (1996-2013) sinemasında engellilerin temsili (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Rimmerman, A. (2013). Social inclusion of people with disabilities national and international perspectives. Cambridge University Press. sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 15.04.2023).

Şener, S. (2017). Sosyoloji: Sosyal bilimlere alternatif yaklaşım. İstanbul: Strateji Yayınları.

Şensoy, B. (2013). Medyada beden imajı: Bazı televizyon programlarından örnekler (Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Tazeoğlu-Erol (2016). Bir bilim olarak sosyal hizmetin sanatsal yönü ve bir sanat olarak sinema ile ilişkisi (Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversi-

tesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Tınaz, P. (2017). Türk sinemasında engelli bireylerin temsili (1950-1970 Dönemi) (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Ünal, V. (2018). Toplumsal değişim sürecinde engelliler. *Turkish Studies-Social Sciences*, 13/18, 1323-1342. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.